

## De ældste Tider.

### Landets Tilblivelse.

Den lille Plet af Danmarks Land, som udgør Hillerslev Sogn, har sammen med det øvrige Land siden Tidernes Morgen gennemgået mange omskiftelser, indtil den fik dens nuværende Overfladeformer.

Snart har Havet skyllet ind over Landet, og snart er dette igen hævet over Vandene. Koldere Perioder har vekslet med varmere, fra Ishavstemperatur til tropisk Hede. Og under disse forskellige omskiftelser har det ene Lag aflejret sig oven paa det andet fra det dybtliggende Grundfjeld op til Istidens Aflejringer.

Et uhyre Spand af Tid er forløbet, mange Millioner af Aar, indtil i en geologisk set ikke fjern Tid, men dog for mange Tusind Aar siden Isen begyndte at brede sig Nord fra ned over Skandinavien og Dele af de Syd og Vest for liggende Lande.

Hvor Isen gled frem, pløjede den Landet op og førte med sig Klippestykker, mindre Sten, Grus, Sand og Ler. Indefrosset i Isen eller liggende oven paa den er hele dette Materiale ført frem, indtil Klimaet atter blev mildere, saa Isens Fremtrængen standsede, og Afsmeltningen begyndte. Ved den fortsatte Temperaturstigning og Afsmeltning er det medførte Materiale blevet aflejret dels som Isens Bundfald og dels skyllet ud af de mægtige Smeltevandsfloder, der strømmede frem under Isen og ud fra dens Rand.

Det er denne Virksomhed, der har formet Landets Overflade, som den i det store og Hele ses den Dag i Dag.

Der kan i Danmark paavises mindst tre Istider med to varme Mellemistider, hvor Landet atter har været isfrit, og Planter og Dyr atter har kunnet indfinde sig.

Efter Afslutningen af anden Mellemistid, da Klimaet igen var blevet koldere, kom Isen glidende fra det nordlige og østlige Skandinavien ned over Danmark, men standsede denne Gang, inden den havde naaet at dække hele Landet. Den sydvestlige Del gik fri. Inden Isen kunde naa længere frem, er det mildere Klima sat ind og har hindret dens videre Udbredelse. Derfor ses paa den jyske Hede i de saakaldte Bakkeøer Overfladeformer, der er dannet under næstsidste Istid, medens de omgivende lavere partiers Overflade blev overskyllet af sidste Istids Smeltevandsfloder, som her afsatte Hedernes Sandlag.

Det øvrige Lands Overflade paa enkelte Undtagelser nær som det meste af Bornholm, Møns og Stevns Klinter er derimod formet af sidste Istids Moræner og Smeltevandsfloder.

Afsmeltningen maa dog ikke opfattes som en uafbrudt fortsat jævn Virksomhed. Varmere Perioder har vekslet med koldere under selve Afsmeltningen. Naar Isen i nogen Tid har trukket sig tilbage, er Kulden paany sat ind i en kortere Periode og har bevirket, at Isen paany har gjort et Fremstød frem over det tidligere forladte Omraade, for igen at trække sig tilbage, naar Temperaturen atter svingede. Eller Temperaturen kan i længere Tid have holdt sig paa et Punkt, hvor Isens Aftagen og Tilvækst kan have holdt hinanden Stangen, saaledes at Isranden igennem længere Tid har ligget paa samme Sted. Her har Isen da aflejret en Mængde af det Materiale, den havde ført med sig, som her har ophobet sig til høje Bakkerækker foran Isranden. Saaledes de fynske Alper, der ved deres Tilstedeværelse viser, hvor Isranden har gjort ophold og ligget stille i længere Tid.

Et andet Forhold under Afsmeltningen har flere Steder sat sit Præg paa Landskabet, og for Hillerslev Sogns Vedkommende træder det særligt smukt frem i den 12 Kilometer lange Sallinge Aas, der gaar fra Sydvest for Vantinge forbi Skregeskov gennem Sallingelunde og Sallinge, hvorfra den gaar videre som Gelskovs Orebanker og Odensebanken og over til Søbo Sø, det vil sige til de fynske Alper, hvor Isranden opholdt sig i en længere Periode.

Idet den stigende Temperatur bragte Fart i Isens Afsmeltning, maatte Smeltevandet have Afløb til det isfri Omraade. Der, hvor Sallinge Aas ligger, har Vandet skaffet sig Afløb gennem en Tunnel inde i Isen, hvorigennem det strømmede ud mod Isranden, der lidt efter lidt veg tilbage Øst paa. Under voldsomt Pres blev Smeltevandet presset frem gennem Tunnellen som en rivende Flod førende med sig Sten, Grus, Sand og Ler, det Materiale, som Isen havde ført med sig, og som nu var løsnet ved Smeltningen. Ved Isranden har dette Materiale aflejret sig, lagvis, som det nu kan ses i Grusgrave eller Gennemskæringer i Bakkerne. Og medens Isranden stadig trak sig tilbage Øst paa, og Aflejringen fortsattes, er Sallinge Aas lidt efter lidt blevet til. Dens stærkt slingrende Forløb viser, at Smeltevandsstrømmen undertiden har skiftet Retning, men som Helhed gaar den vinkelret paa Islandsstillingen.

Endnu inden Isranden er naaet saa langt mod Øst, at Sallinge Aas har været helt frilagt, maa Isen have gjort en Standsning en kortere Periode, hvorunder Smeltevandet har udgravet de Dale, der findes mellem Hillerslev og Sandholts-Lyndelse og længere Syd paa. Landskabetz Former Øst og Vest for en Linie fra Nedre-Hillerslev Vest om Haagerup til Nørresø er udpræget forskellige. Vest for denne Linie findes ret store Bakkepartier, der er

gennemskåret af Dale, som maa være fremkomne ved Smeltevandets udgravende Virksomhed fra en stillestaaende Isrand, medens Landskabet mod Øst viser jævne og roligere Flader.

Inden Isen helt har forladt Hillerslev Sogn, har den afsat endnu en Aas, "Vantinge Aas",\* som ikke gaar vinkelret paa Israndsstillingen, men har samme Længderetning som denne. En saadan Aas kaldes en Tværaas og maa tænkes at være afsat i en Spalte paa langs med Isranden. Fra den østlige Afslutning af Sallinge Aas gaar den først mod Syd, drejer siden lidt mod Sydøst som Nybølle Flintbanker - nu snart helt bortgravede- og ender i den store Bakkeknude, hvis højeste Punkt er Galgebakken (87 m.)

Medens Isen trak sig tilbage, fik Smeltevandet først Afløb fra Isranden ved 40 Meters Højde mod Haarbyaaens Dal. Paa et senere Tidspunkt fik det Afløb længere mod Øst ved 25 Meters Højde til Odenseaaens Dal, der krydser Sallinge Aas Sydøst for Sønder-Broby. Ad denne Vej førtes de vældige Vandmasser, der strømmede frem fra den vigende Isrand, efterhaanden som den rykkede længere og længere Øst paa, gravende sig dybere og dybere ned i Bunden nedenunder. Den Dal, hvor nu Sallinge Aa har sit Leje, falder lige fra Kallerup til Aaens Udløb i Odense Aa Sydvest for Gelskov paa det nærmeste sammen med Afsmeltningens Floddal. Flere Steder gaar Aaalen paa længere Strækninger helt ind til Aasen, der hæver sig til ~~betydne~~ betydelige Højder over Omgivelserne og giver Landskabet sit karakteristiske smukke Præg.

Ved Isens Afsmeltning afsattes de store Mængder af Ler, Sand og Grus, iblandet med store og smaa Sten, der var løsrevet fra det Klippeunderlag i det nordlige og østlige Skandinavien, som Isen bevægede sig hen over. De forskellige Aflejringer ligger nu snart som usorterede Masser, snart i fine vandrette eller skraatstillede Lag, saaledes som det kan ses i Grusgrave og Gennemskæringer af Bakker. Ved Anlægget af den nye Landevej udenom Sallinge By 1939-40 kunde det ses ved Gennemskæringen af Sallinge Aas, at denne bestod af lagdelt Sand (Diluvialsand), hvorover der hvilede et tyndt Dække af Moræneler, der som Isens Bundfald ved den fuldstændige Afsmeltning havde aflejret sig oven paa den Bakkekam, der tidligere var blevet afsat af den under Isens fremstrømmende Flod. .

Se man ud over Landskabet, som det nu fremtræder, med snart en mere eller mindre urolig Overflade med Bakker og Dale, snart med jævne Flader, der kun frembyder ringe Afveksling, og man vil forstaa de enkelte

\* Aasen fra Dals Mølle til Galgebakken kaldes i daglig Tale "Nybølle Banker".

Overfladeformers Dannelse, maa man tænke sig, at efterhaanden som Isen er blevet tyndere, er den omsider gaaet i Staa, saa dens Moræneindhold af Ler, Sand, Grus og Sten ikke har kunnet føres videre, men ved den endelige Afsmeltning er blevet liggende usorteret som et bakket Morænelandskab. Hvor Isen derimod under roligere Forhold har trukket sig tilbage, indtil den var smeltet saa tynd, at dens Moræneindhold ikke har kunnet frembringe større Ujævnheder ved dets Aflejring, fremkom de jævne Moræneflader, der ofte hører til vore frugtbare Agerjorder. Ved Isens Skuren hen over Kalk- og Kridtunderlag paa dens Vej hertil optog den store Partier i sig af kulsur Kalk, der sammenblandedes med dens øvrige Indhold, og hvor dette aflejredes i en passende Blanding af Ler og ikke for store Mængder af Sand og Grus, blev der skabt de bedste Betingelser for Plantevækst.

Omkring Aasene og Randmorænerne findes ofte ufrugtbare jorder bestaaende af lagdelt Sand- det saakaldte Diluvialsand eller Bakkesander med Smeltevand er strømmet ud til ~~Siderne~~ Siderne.- Det findes paa begge sider af "Vantinge Aas", strækkende sig langt ud til Siderne. Sandede Jorder kan følges helt over til Vest for Hillerslev Kirke, og paa denne Strækning og især ved "Vantinge Aas" findes Sognets mest ufrugtbare Jorder.

Under Isens Tilbagerykning kunde store Isklumper løsriveres og blive begravet under Isens Aflejringer, og først længe efter at Jordoverfladen var blevet isfri, smeltede disse begravede Isklumper, hvorved mange af de Huller og Lavninger fremkom, der nu ses rundt omkring, idet den overliggende Jord sank ned, efterhaanden som Isen under den smeltede. Mange af disse Jordfaldshuller fyldtes med Vand og er senere ligesom mange andre Lavninger og Aadalene tilgroet til Moser, saa Landskabet ikke nu fremtræder med saa store Nedsænkninger, som da Isen forlod Landet.

Alene af Aasenes og Randmorænernes Retninger kan det ses, ad hvilken Vej Isen er kommet herind over Landet under ældste Nedisning. Men ogsaa Stenene paa vore Marker giver deres Bidrag til Bestemmelsen af Isens Bevægelser, inden den naaede hertil. Gaar man ud over Markerne, vil man finde Sten, der er ført herved med Isen fra Dalerne i Sverige i Retningen fra Nord og Nordøst. Men da der tillige findes skaansk Basalt og Sten, der stammer fra Ålandsøerne og Østersøens Bund Syd derfor, maa der ogsaa være kommet en Isstrøm fra Øst og Sydøst. Dette viser, at Isens Bevægelsesretning har forandret sig, efterhaanden som Iscentret har forskudt

5.

sig mod Øst. Paa Fyn findes ogsaa norske Sten, bl. a. den saakaldte Rhombeporfyr, som især findes i det nordvestlige Fyn og er ført hertil fra Egnen omkring Oslofjorden. Det er dog sket under en tidligere Nedisning, og en Del af dem er derpaa blevet optaget i den sidste Isbræ og bragt til deres nuværende Plads. (1)

#### Højdeforhold.

Vil man fra et af de højeste Punkter i Hillerslev Sogn se ud over Egnen, vil man faa et Indtryk af, hvilke mægtige Kræfter der maa have været i Virksomhed for at danne et Landskab, der snart hæver sig op til omtrent 90 Meters Højde, og snart samler sig ned i dybe Lavninger. Længst mod Øst naar Bakkerne deres største Højde i den 87 Meter høje Galgebakke, hvorfra der er en smuk Udsigt over det lavere Land mod Vest, indtil Højdedraget ved Hillerslev Kirke, hvor Barnbanken, Matr. No. 18, Sydvest for Kirken naar op til 52,2 m. og spærrer for en Del af den videre Udsigt. Men ogsaa andre Steder naar Bakkerne op til en betydelig Højde med vid Udsigt over Egnen. Flere Steder i Sallinge Aas kommer man op paa over 50 m., ved Skregeskov 52,4 m., ved Sallingelunde 54,1 m., Gungebanken ved Sallinge 53 m., det nærliggende Riverhøj 52,2 m. Vest for Sallinge naar Bjerregaards Banker op paa 53,2 m., og i Gelskovs Ore findes Aasens største Højde inden for Hillerslev Sogn paa 57,3 m. De laveste Punkter findes i Aadalene, og det allerlaveste Punkt paa 24,2 m. er maalt der, hvor Odense Aa Syd for Odensebanken forlader Hillerslev Sogn og flyder ind og danner Grænsen mellem Sandholts-Lyndelse og Sønder-Broby Sogne, medens Aaen længst mod Øst, hvor den passerer Sognegrænsen, er oppe i ca. 40 Meters Højde. Sognet har saaledes en betydelig Hældning mod Vest og Sydvest, angivet ved Vandløbenes Retning.

I Sammenligning med de fynske Alper og Partiet der omkring, der ligger højere end 50 m. og flere Steder naar op paa over 100 m., ligger Sallinge Aas og dens Omgivelser dog ret lavt og fremtræder som et Bækken for den Istunge, der har frembragt de høje Randbakker mod Vest.

Den geologiske Udformning af Egnen har betinget de Grænser, som Hillerslev Sogn senere fik, da Sogneinddelingen gennemførtes.

Sognegrænserne følger de fleste Steder de Grænser, der er sat fra Naturens Side.

Med Udgangspunkt i Galgebakken mod Øst danner den sydøstlige Del af Vantinge Aas, Flintebanken, Grænsen mod Gestelev Sogn i Nord, kun den nordlige Skraaning og det allernærmeste af Agerlandet hører med til

6  
Hillerslev Sogn. Men snart bliver Sallinge Aa den naturlige Grænse mod Vantinge Sogn helt over til Skregeskov, hvis Jorder dog ligger Norden for Aaen og som en smal Tunge skyder sig ind i Vantinge Sogn, hvortil de ogsaa indtil 1780 har hørt. Et Stykke Vest for Skregeskov og Vest for Odense-Faaborg-Landevejen danner Øksenmosen, den store Mosestrækning mellem Sallinge og Heden og Ølsted, atter den naturlige Grænse, der fortsættes af Mosens Afløb mod Vest helt over til Odense Aa ved Sognets vestligste Grænse mod Sønder-Broby. Herfra dannes Grænsen af Odense Aa hele den lange Strækning til den sydligste Del af Højrup Bys Jorder med Sandholts-Lyndelse, Øster-Hæsing og Brahe-Trolleborg Sogne paa den anden Side Aaen. Fra Højrup Bys sydøstlige Hjørne gaar Grænsen i en næsten lige Linie den lange Vej helt op til Udgangspunktet ved Galgebakken. Flere Steder ses det ogsaa her, at Sognegrænsen følger de Grænser, der er sat af Naturen. Længst mod Sydvest en moseagtig Lavning, længere Øst paa Tingskoven i Espe-Sogn, medens den nærmere op mod Galgebakken først følger den sydlige Skraaning af den Del af Herringe Aas, der gaar ind i Hillerslev Sogn, indtil den gaar op over Aasen til Udgangspunktet lige Øst for Galgebakken.

Længden af Sognegrænserne beløber sig til 4 Mil. Det samlede Areal, der ligger inden for disse Grænser, udgør 4571 Tdr. Land, hvoraf Landarealet 1888 indtog de 4555,6 Tdr. og Vandarealet 15,4 Tdr. (2)

Jordbundens Beskaffenhed er flere Steder ret forskellig, men gennemgaaende maa Sognet vel regnes til de frugtbare Egne af Landet med rigelige letmuldede og lerede Jorder. Kun i Nybølle By og især i den østlige Del findes betydelige sandede Strækninger.